

מעדני שבת

פרשת עקב תשפ"ו

גליון 523

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

יראת ה'

כתיב (י, כ) 'את ה' אלקיך תירא', איתא בגמ' (ברכות ל"ג:): אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר 'ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה'. הגמ' מקשה אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא, והאמר רבי חנינא משום רבי שמעון בן יוחי אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר 'יראת ה' היא אוצרו', והגמ' מתרצת לגבי משה מילתא זוטרתא היא, דאמר רבי חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן, מבקש ממנו כלי קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול.

איתא בגמ' (שבת ל"א). אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל. אמר רב יהודה לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, שנאמר 'והאלקים עשה שיראו מלפניו'.

ר' יצחק בלזר באור ישראל (שערי אור אות א') מאריך שכאשר נעייין בפסוקים ובדברי חז"ל נמצא כי הסיבה הראשית לכל התורה והעבודה היא יראת ה', והיא הציור והמרקז אשר עליה תסוב כל הליכות מצעדי גבר כל מעשיו עלילותיו ותחבולותיו וכל דרכי הנהגתו עם אלקים ואדם. וזהו יסוד ושורש לכל התורה והמצוה. דוד המלך אמר (תהלים קיא, י) 'ראשית חכמה יראת ה'. ושלמה בנו אמר בחכמתו (משלי ט, י) 'תחלת חכמה יראת ד'. וכן חתם את ספר קהלת 'סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא'.

וידוע כי יש שתי בחינות ביראת ה', יראת העונש ויראת הרוממות. כמבואר בחובת הלבבות וכו' במסילת ישרים (פ' כ"ד) יש יראת העונש שהאדם ירא מעבור את פי ה' מפני העונשים אשר לעבירות או יראת אבדן השכר של מצוה. ויראת הרוממות הוא שהאדם ירחק מן החטאים ולא יעשה מפני כבודו הגדול.

אמנם אם כי תכלית יראת ה' הוא בודאי מדרגה הגבוהה של יראת הרוממות, אולם ידוע כי יראת ה' ראשית דעת היא יראת העונש. ור' חיים וויטל בהקדמה לס' הקדוש עץ חיים כתב ראשית יראת ה' היא להשיג יראת העונש כי יראת הרוממות שהיא יראה הפנימית לא ישיגה אלא מתוך גדלות החכמה.

וגדולה מזו כתבו חכמי היראה כי מבלעדי יראת העונש לא יוכל לעלות כלל במעלות מדרגה העליונה של יראת הרוממות. והטעם הפשוט הוא משום שא"א לעוף בטיסה אחת לרום המעלות, ודרך קניית הבחינה הגדולה מוכרח שתהיה בהדרגה מתחילה לירא מפחד ענשו ואח"כ לירא גם מגודל רוממותו ית"ש.

הנה ממה דכתיב 'ועתה ישראל מה ה' שואל כו' משמע שהיראה מביאה לידי עשיית כל המצוות, מאידך יש מקומות שמשמע שלא נצטוונו בכל המצוות אלא כדי שנגיע בהן ליראה כגון דכתיב (יז, יט) 'למען ילמד ליראה' הרי שהתלמוד מביא לידי יראה. יש שמפרש' שיראת העונש היא קודם ומביאה לידי עשיית מעשה, ויראת הרוממות לא יגיע אדם לה אלא אחר עשיית המצוות. ה' רצה להשריש בשעת מתן תורה יראת ה' בלב ישראל לכן היו קולות וברקים, כדכתיב 'ובעבור תהיה יראתו כו'.

ר' יונה בשערי תשובה (שער ג אות ז) כתב יראת ה' יסוד המצוות, שנאמר 'מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', ובזה ירצה ה' את ברואיו כמו שנאמר (תהלים קמז, יא) 'רוצה ה' את יראיו'. ותקנות חכמים וגדריהם יסוד לדרך היראה, כי יעשו גדר והרחקה פן תגע יד אדם באיסור התורה, על כן אמרו חב"בים דברי סופרים יותר מיינה של תורה, כי גדריהם וגזרותיהם מעיקרי היראה. ומצות היראה שכר הרבה כנגד מצוות רבות כי היא היסוד להן. איתא בגמ' (ברכות ו') אמר רבי חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים. עוד איתא בגמ' (שבת ל'): אמר רבי אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל האדם שיש לו יראת שמים, רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו, שמעון בן עזאי אומר לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה.

איתא בגמ' (יומא ע"ב): אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב 'למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין' אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהן יראת שמים. מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד, אמר להו רבא לרבנן במטותא מיניכו לא תירתון תרתי גיהנם.

הנצי"ב כתב כמה פעמים שמי שזוכה להגיון תורה שוב אינו צריך להשיג יראת ה' ע"י חקירות פילוסופיות, כי המאור שבה מביא לידי יראת ה' יותר מכל מוסרי שכליות. המהר"ם שיק (קידושין נ"ז). מפרש מה שאמרו בגמ' שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה וכו' עד שבא ולימד את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, כי מדת היראה ואהבת ה' אפשר לאדם להשיג על ב' אופנים, דרך א' הוא שיתבודד וישים לנגד עיניו גדולת הבורא ב"ה תקפו וטובו וע"י שיתבונן האדם במעשה ה' כי נורא הוא מיד יאהב ה' וירתע ויחד מה' כמבואר ברמב"ם. הדרך הב' שיתחבר לבעלי יראה ואוהבי ה' ויראה פעולתם איך הם חרדים לדבר ה' וישמע דבריהם וילמוד מעשיהם וע"ז יתעורר למדת אהבה ויראת ה'.

בספר מעלות התורה כתב ע"י יראת ה' שובר אדם את יצרו ועושה נגד רצונו, כדכתיב אצל אברהם 'עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה', במה ששיבר רצונו ורצה לזבוח בנו יחידו. וכשמרגיז יצר הטוב על יצר הרע ובא לכלל יראה מקיים כמה מצוות. והיראה נכפלה בתורה נ"ב פעמים.

עוד כתב ר' יונה (ג' קס"ט) כת עוזבי ה' הם האנשים שאין עליהם עול יראת שמים, והם מקיימים את המצוות מצות אנשים מלומדה, וכאשר יתגבר היצר הרע על האדם ההוא לא יאנח ולא ידאג לחטאו.

מבואר במסכת שבת (קנ"ו:): כי כיסוי הראש משרה יראת שמים ומונע את האדם מלחטוא.

החרדים (מצוות עשה פרק ו) כתב הרגיל במצות קימה בפני תלמיד חכם יזכה ליראת שמים דכתיב 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן' וסמך ליה 'ויראת מאלקיך'.

התשובות והנהגות (ד' קנ"ג) מפרש שתקנת מאה ברכות מרומז בפסוק 'מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', הוא משום שעיקר התקנה לברך הוא להשיג יראת ה'.

כתיב (ח, ג) 'ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם'. העמק דבר כתב תועלת ידיעה זו היא כי תהיה כמה עתים שלא תהיה שום תקוה להשיג לחם, וא"כ יאבדו כל תקוה לחיות על הארץ, על כן הקדים הקב"ה ליתן כח להתפרנס מכל מוצא דבר ה', וזהו תועלת נפלא בימי הגלות. עוד נכלל בזה דקרבנות נקראו לחם כדכתיב 'את קרבני לחמי לאשי', ומבואר בחז"ל דמוצא פרנסת ישראל בארץ ישראל בא ע"י זכות קרבנות שהוא עבודה המשביע לחם, והיה דעת ישראל נוטה שבזמן הגלות ואין לנו קרבנות תאבד מישראל תקוה וזכות מיוחד לפרנסה ח"ו, על כן האכילם מן במדבר מ' שנה, כדי שידעו דזה לא בא בזכות קרבנות, שהרי לא היה שום קרבן ממנו, כמו בא"י שבא בכורים משבעת המינים לברך מין את מינו, ובזה ידעו ישראל כי לא על הקרבנות לבד יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' וגו'. גם נכלל במוצא פי ה' ענין של תפלה, כמבואר דמשה רבינו ראה בהמ"ק חרב וקרבנות בטלים עמד והתקין ג' תפלות.

כתיב (ט, כב) 'ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים וגו' ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע וגו'. נלאו המפרשים למצוא סדר, כי מפסיק באמצע מעשה עגל ומתחיל קצת בקיצור מתבערה וגו' ומרגלים וחוזר למעשה עגל.

החתם סופר מפרש כי על חטא המרגלים יש לכלל ישראל לתרץ עצמן ולומר שאעפ"י שראו נסים ונפלאות במצרים ובים סוף מ"מ הכל קודם העגל, אבל אחרי חטא העגל נפלו למדרגה נמוכה ויתאבלו ויכנעו מאד ולא בטחו שיעשה להם נסים גדולים. אמנם הנכנע בחטאו וחושב עצמו חייב ודיו שהוא חי, לא יאמר תנו לנו בשר ונאכלה זכרנו את הדגה וכדומה, ועל כרחך לא נכנעו לומר שאין ראוי לכולם, א"כ בשלוח ה' אתכם מקדש ברנע מדוע מרדתם.

כתיב (י, יב) 'ליראה את ה' וכו' ללכת בכל דרכיו ולאהבה וכו' בכל לבבך וכו', המשך חכמה מפרש ע"פ דברי התנחומא (נח סימן יט) אדם שבנו משרת לפניו, משרת בשמחה, אולם לפעמים הוא אומר אם אקלקל מעט לפני אבי, אינו כועס עלי שהוא אוהב אותי, אבל העבד משרת ביראה, אומר אם אקלקל לפניו כועס עלי, לכך עובדו ביראה. לכך אמר 'ליראה את ה' ללכת בכל דרכיו' כי ע"י מידת היראה הוא לא יזלזל כלל אלא ילך בדרך ה' בכל דרכיו כמידת העובד מיראה. והפסוק ממשיך 'לאהבה וכו' בכל לבבך', פירוש שצריך מידת אהבה כדי שיהיה עובד בכל לב, בשמחה.

כתיב (י, כ) 'ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו', ורש"י מפרש מכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה. ויש להבין הלא הכתוב פורט והולך 'ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך לשמור את מצוות ה' ואת חקותיו אשר אנכי מצוך היום', ואם כן הרי לא הניח הכתוב כלום וזה כלל כל התורה כולה. השם משמואל מפרש כי באשר מדת טבעו יתברך להיטיב לכל הנבראים, א"כ גם זה הוא נותן בלבם ללכת בכל דרכיו וגו', רק באשר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואין הקב"ה מכניס בלבם מוראו, ושוב מאחר שאין בהם יראה אי אפשר להם לקבל מתנת השי"ת ללכת בכל דרכיו וגו', וע"כ שפיר אמר הכתוב שאינו שואל מעמך כי אם ליראה, כי היראה הוא אינו בידי שמים אלא בידו של אדם ולאחר שיש לו יראה ממילא יתן לו הקב"ה ללכת בכל דרכיו וגו'. המושב זקנים מפרש מה דכתיב (ירמיה ט, כב) 'כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעושרו', פירוש שכל אלו הם מהקב"ה ולא בסבתו, אבל בזאת יתהלל, כלומר יכול להתהלל ולהתפאר 'השכל וידוע אותי', כלומר כשיהיה ירא השם שזה הדבר שהוא בידו של אדם ולא בידי שמים, ומאחר שהוא בידו והוא השגיח בעצמו ושם אל לבו לירא השם הגדול והנכבד בזה הדבר יכול להתהלל.